

дзяча XVIII–XIX ст. Г.Р. Дзяржавіна аказаўся сінтаксічна перафразаваны ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, дзякуючы чаму атрымаў цалкам новы, “крыміналізаваны” змест (“Не крадзі ўсё сам, пакінь скрасці і каму іншаму, інакш можаш апынуцца на яго месцы і сам застанешся ні з чым”), параўн.: *У жыцці кожнага, мабыць, здараліся выпадкі, якія потым цяжка было вытлумачыць, абавіраючыся на пэўныя нормы паводзін, маралі, псіхалогіі. Мімаходзь падкрэсла, што не прымаю ні пад якім соусам паўблатныя правілы гульні люмпенізаванага грамадства: “не бяры да галавы”, “будзь прасцей”, “эта твае асабістыя праблемы”, “жыві, але давай жыць і другім”, “бяры ад жыцця, што зможаш”, “памры ты сёння, а я заўтра” і г.д.* (“Настаўніцкая газета”, 1999, № 35).

Трэба заўважыць, што трансфармацыі крылатых слоў у маўленні звычайна не адлюстроўваюцца пры слоўніковым апісанні, што не дазваляе ў поўнай меры ацаніць не толькі стылістычную разнастайнасць і варыянтныя формы іх ужывання, але і кадыфікацыю ў нарматыўным плане тых новых ўстойлівых адзінкі, якія ўзніклі на базе вядомых крылатых слоў.

У сувязі з гэтым перспектыўным бачыцца ўкладанне слоўніка такіх неалагічных устойлівых выразаў у сучаснай беларускай літаратурнай мове, якія былі ўтвораны ад крылатых слоў, што паходзяць з тэкставых крыніц рускай літаратуры і рускага фальклору. Такі слоўнік можа быць запатрабаваны ў сферы адукацыі, у рэдактарскай справе, пры перакладзе публіцыстычных і мастацкіх тэкстаў.

Скарачэнні

КА – Крылатыя афарызмы ў беларускай мове: з іншамовных літаратурных і фальклорных крыніц VIII ст. да н.э. – XX ст.: тлумачальны слоўнік / Я.Я. Іваноў. Магілёў: МДУ імя А.А. Куляшова, 2011. 164 с.

KB1 – Крылатыя выразы ў беларускай мове: тлумачальны слоўнік. Ч. 1: 3 іншамовных (еўрапейскіх і амерыканскіх) крыніц XII–XX стст. Магілёў: МДУ імя А.А. Куляшова, 2004. 136 с.

KB2 – Крылатыя выразы ў беларускай мове: тлумачальны слоўнік. Ч. 2: 3 рускамоўных літаратурных і фальклорных крыніц XII–XX стст. Магілёў: МДУ імя А.А. Куляшова, 2006. 208 с.

СБП – Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў / С. Іванова, Я. Іваноў. Мінск: БФС, 1997. 262 с.

PM – *Paremiological Minimum and Basic Paremiological Stock (Belarusian and Russian)* / E.E. Ivanov. Prague: RSS, 2002. 136 с.

Літаратура

1. Венізіктаў, С. В. Рускамоўныя запазычаныя крылатыя слоў у сучаснай беларускай мове / С. В. Венізіктаў, Я. Я. Іваноў // *Dziedzictwo*

7. ЛІНГВІСТЫЧЭСКІЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ИЗДАТЕЛЬНОМ ДЕЛЕ

przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-bałto-wschodniosłowiańskich. 2002. T. VIII. – S. 210–217.

2. Иванов, Е.Е. Белорусская паремиология и афористика в общеевропейском контексте (актуальные проблемы изучения) / Е. Е. Иванов // XV Міжнародны з’езд славістаў, Мінск, Беларусь, 20–27.08.2013 г.: тэзісы: у 2 т. – Мінск: Беларуская навука, 2013. Т. 1: Мовазнаўства. – С. 322–323.

3. Иванов, Е. Е. Пареміологічны мінімум і асновы пареміологічнага фонду / Е. Е. Иванов // Пареміология в дискурсе / под ред. О.В. Ломакиной. – М.: URSS: Ленанд, 2015. – С. 48–66.

4. Іваноў, Я. Я. Аб другасным спосабе дэрывацыі непраэцэдэнтных афарызмаў / Я. Я. Іваноў // Грани слова: к 65-летию проф. В. М. Мокиенко / под ред. М. Алексеевко. – М.: ЭЛПИС, 2005а. – С. 463–468.

5. Іваноў, Я. Я. Крылатыя словы / Я. Я. Іваноў // Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2 т. – Мінск: БелЭн, 2005б. Т. 1. – С. 729–730.

УДК 821.161.3

Яўдошына Л. І., канд. філал. навук

(Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна, г. Брэст)

ЗМЕСТАВАЯ І СТРУКТУРНАЯ АДМЕТНАСЦЬ КНІГІ Ф. ЯНКОЎСКАГА «САМО СЛОВА ГАВОРЫЦЬ»

У 1986 годзе выйшла пятая кніга мастацкай прозы вядомага лінгвіста Ф. Янкоўскага пад назвай “Само слова гаворыць”. У анаталіі да выдання адзначалася, што ўсе кнігі аўтара “выклікаюць найвялікшую ўвагу і цікавасць як спецыялістаў-філолагаў, так і аматараў роднага слова”, а новая кніга з’яўляецца сапраўднай энцыклапедыяй народнага жыцця – “мовы, звычайу, народнай філасофіі і этыкі” [1]. Характар новага выдання, яго зместавую і жанравую спецыфіку ў нейкім сэнсе прэзентаваў падзагаловак кнігі – *філалагічныя эцюды, абразкі, артыкулы*. Жанравае пазначэнне маркіравала дыскурсіўнае поле кнігі і пэўным чынам акрэслівала чытацкую аўдыторыю: відавочна, што аўтар пісаў найперш для тых, хто меў дачыненне або схільнасць да філалогіі, цікавіўся мовай, быў чуйным да характава слова. А яшчэ, як падаецца, аўтар разлічваў і на свайго чытача – ужо знаёмага з яго творчасцю, які ў слове *абразкі* мог пазнаць улюбёны жанр пісьменніка і згадаць яго першую кнігу “Абразкі”, якая выйшла ў 1972 годзе. Разважаючы пра сутнасць абразкоў Ф. Янкоўскага Г. Шупенька пазней напіша: “Ці не пад уплывам менавіта лепшых абразкоў Фёдара Янкоўскага наш шасцітомны «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы» ў сваім «Дадатку» палічыў неабходным даць такое жанравае азначэнне: «Абразкі – жанр лірычных мініяцюр у беларускай прозе, у якіх адлюстроўваецца

ўнутраны свет чалавека» [2, с. 5]. У Ф. Янкоўскага, па вызначэнні таго ж Г. Шупенькі, абразкі, як і іншыя яго творы, вызначаліся адметным эмацыянальным настроем, духоўнай атмасферай, мастацкай аўрай [2, с. 7]. І ўжо тым самым яны былі скіраваны на фарміраванне ў чытача культуры эмацыянальнага перажывання, якая сапраўды “неабходна, каб умець глыбока чытаць і разумець мастацкія творы” [3, с. 409].

Жанры філалагічных эцюдаў і артыкулаў, канешне, маюць больш навуковую скіраванасць, што аб’ектыўна падказваецца самімі іх назвамі. Асаблівай арыгінальнасцю вызначаецца паняцце *філалагічнага эцюда*. У адным са слоўнікаў знаходзім такую трактовку тэрміна *эцюд*, суадноснаю з жанрам літаратурнай творчасці: эцюд – “невялікі твор літаратурнага, навуковага характару, прысвечаны аднаму пытанню” [4, с. 730]. У кнізе Ф. Янкоўскага ўсе эцюды прысвечаны пытанням філалогіі, на што відэавочна ўказвае атрыбутыўны кампанент у назве жанру. Акрамя таго, эцюд у Ф. Янкоўскага можна разумець як літаратурную замалёўку з акцэнтаваннем увагі на нейкай пэўнай дэталі аўтарскага апаведу. Такой дэталлю магло быць само слова, яго гучанне, семантыка, сітуацыйны кантэкст і г. д.

Можна меркаваць, што жанравая разнастайнасць пэўным чынам паўплывала і на фарміраванне кампазіцыі кнігі “Само слова гаворыць”: аўтар вылучыў сем частак, у кожнай з якіх заўважаецца дамінаванне таго ці іншага жанру, як, канешне, і тэмы. Напрыклад, у раздзеле “З дзялогаў” пераважаюць абразкі, у якіх даюцца кантэксты-дэманстрацыі ўжывання пэўных слоў або выразаў у жывым маўленні, і разам з тым з’яўляюцца пытанні чалавечых узаемаадносін, маралі, этыкі. А раздзел “У нашых кніжках” склалі філалагічныя артыкулы і эцюды, у якіх аўтар дзяліўся сваімі разважаннямі наконт пытанняў моўнага майстэрства, культуры маўлення. Аналізуючы стыль твораў Ф. Янкоўскага І. Гоўзіч адзначыла, што “эцюды, абразкі, мініяцюры, эсэ кожнай часткі кнігі Ф. Янкоўскага «Само слова гаворыць» групуюцца не толькі на аснове тэматычнага падабенства – у кожным з раздзелаў вылучаецца дамінантная праблема ці тэма («Нібы клятва, прысяга» – трывога за роднае слова; «Спрачаліся, пыталіся, шукалі» – культура творчасці; «Чалавек, душа, прырода, слова» – вярнасць родным вытокамі; «З дзялогаў» – народная мудрасць). Разам з тым, у кожным з іх назіраецца паўтарэнне і раскрыццё на якасна новым узроўні дамінантных для ўсёй творчасці Фёдара Янкоўскага тэм (а не толькі для гэтай кнігі): асэнсаванне жыцця, ва ўсіх яго праявах і зменлівасці; усведамленне хуткаплыннасці часу; тэма Бацькаўшчыны, якая непарыўна звязана з мовай, і інш.” [5, с. 10]. Яшчэ тры часткі – “Пустадомкі”, “У нашых кніжках”, “Так кажу-

7. ЛІНГВІСТЫЧЭСКІЕ ПАСЛЕДОВААННЯ К НАЗДАТЕЛЬНОМУ ДЕЯЮ

ць. І слова за словам – рой роем” – па-свойму эксплікуюць цэнтральную тэму творчасці Ф. Янкоўскага “Чалавек і слова”, бо ў прозе пісьменніка мы бачым героя найперш у слове і праз слова, а слова бачым у ім і праз яго. У сістэме мастацкіх каардынат аўтара дыхатамія “чалавек – слова” набывае вызначальны характар і матывуе прынцыпы стварэння вобразаў на старонках яго кнігі. Сам Ф. Янкоўскі так піша пра сувязь мовы і чалавека: “Мова – жывая з’ява. Жыве з чалавекам, з людзьмі. І само слова – жывая і жвавая з’ява. З людзьмі яно і ад людзей” [1, с. 259–260].

Варта сказаць, што мастацкія творы Ф. Янкоўскага сталі адметнай і самабытнай з’явай у беларускай літаратуры. На гэта паўплывала шмат фактаў: і тэматычная і жанравая арыгінальнасць саміх твораў, і самабытная манера пісьма з выразнай эксплікацыйнай суб’ектыўнай мадальнасцю, і тое, што ў асобе аўтара зліліся пісьменніцкі дар і прафесійная, лінгвістычная зацікаўленасць словам, якое ў яго тэкстах было эстэтычную матывацыю вобраза і насамрэч стала асноўным “героем” шматлікіх абразкоў, эцюдаў, замалёвак. Апошні факт тлумачыць аснову метафарызацыі назвы кнігі: *само слова гаворыць*. Дасведчаны чытач у гэтай назве мог “прачытаць”, убачыць уведзены прафесарам Ф. Янкоўскім у навуковы ўжытак беларусістаў тэрмін *гаваркое слова*, які, дарчы, тлумачыўся і ў кнізе “Само слова гаворыць”: “Гаваркое, або характарыстычнае, слова не толькі абазначае нешта, а і характарызуе прадмет, з’яву – тое, што абазначае; *гаваркое слова* адразу дае штыршок вобраза ці нават вобраз” [1, с. 19]. Такіх слоў шмат на старонках кнігі. І часта яны становяцца асноўнай тэмай і разам з тым прадметам адлюстравання ў тэкстах пісьменніка-лінгвіста. Для прыкладу прывядзём абразок “Іх не сеюць...”, дзе гаваркое слова *пустадомкі* не толькі тлумачыцца, але і дае аснову філалагічнай рэфлексіі, служыць зачынам аднайменнай часткі кнігі:

– *Пустадомкаў не сеюць, іх не густа, але яны, чалавеча, яшчэ не зьяліся, – казала мне ў вёсцы на Бабруйшчыне прабабка дваццаці шасці праўнукаў і бабка дваццаці чатырох унукаў, яшчэ ягадніца і грыбніца, яшчэ пралля і ткаля. У гэтай вёсцы я чуў не раз і не два: пу-ста-до-мак, пу-ста-дом-кі. Не раз і не два чуў гэта выразнае і празрыстае слова каля Любані, Старых Дарог, каля Радашкавіч, Бегамлі, Вольсы, Кіраўска...*

Разгарнуў свае нататкі блізкіх і далёкіх гадоў. У сшытках, бланках і на дзяжурных картках слова “пустадомкі” не раз і не два паўтараецца. А за ім, за гэтым словам...

У маіх запісах гэта слова сустракаецца з рознымі значэннямі, паўтараецца – з адным: абьяквы, безгаспадарны (пра чалавека).

А з рознымі значэннямі? Яны – у абразках з жыцця, з натуры, з размоў.

Бачыў сам.

І расказалі... [1, с. 168–169].

Прыведзены абразок добра ілюструе самабытную манеру пісьменніцкага апаведу, характэрную ўсім творам Ф. Янкоўскага: з выразнай прысутнасцю самога аўтара, дыялагізаванасцю тэксту, эмацыйнасцю і натуральным інтанаваннем жывога маўлення, з бязмежнай увагай да гучання слова, яго “смаку”.

Кніга “Само слова гаворыць”, мабыць, найбольш выразна прадэманстравала той факт, што пісьменнік Янкоўскі ў сваёй мастацкай творчасці арганічна і свосаабліва працягваў працу Янкоўскага-філолага, дэманструючы багацце роднай мовы, яе вобразны, эстэтычны, аксіялагічны і лінгвакультуралагічны патэнцыял.

Літаратура

1. Янкоўскі, Ф. Само слова гаворыць: Фінал. эцюды, абразкі, артыкулы / Ф. Янкоўскі. – Мінск: Маст. літ., 1986. – 318 с.
2. Шупенька, Г. “Ведаў, як мала хто...” / Г. Шупенька // Янкоўскі, Ф. Радасць і боль: апавяданні, навелы, мініяцюры / Уклад. С. А. Янкоўскай і І. Ф. Янкоўскай; Прадм. Г. С. Шупенькі. – Мінск: Маст. літ., 1995. – С. 3–8.
3. Шкраба, Р. Моваю вобразаў: выбранас / Р. Шкраба. – Мінск: Маст. літ., 1989. – 447 с.
4. Булька, А. М. Слоўнік іншамоўных слоў. У 2 т. Т. 2: М–Я / А. М. Булька. – Мінск: БелЭн, 1999. – 736 с.
5. Гоўзіч, І. Стыль апавяданняў Фёдара Янкоўскага і Міхася Стральцова: параўнальны аналіз / І. Гоўзіч // Каб жыло наша слова: зб. навук. арт. да 90-годдзя з дня нараджэння Фёдара Янкоўскага / пад аг. рэд. М. І. Новік. – Брэст, 2009. – С. 9–12.

КРУГЛЫЙ СТОЛ.

ПОДГОТОВКА СПЕЦИАЛИСТОВ В ИЗДАТЕЛЬСКО- ПОЛИГРАФИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ: ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ И РАСПРЕДЕЛЕНИЯ